

PAPHÁZI TIBOR

A büntető szigorúság néhány kérdése*

Bár napjainkban a szigorúság kérdésköre meglehetősen előtérbe került, viszonylag kevésnek mondható az a szakirodalom, amelyik kifejezetten a büntetőjogi szigorúság kérdéskörét tárgyalná. Talán nem is annyira véletlenül, hiszen, mint a 2004-ben elhunyt jeles kriminológusunk, *Kertész Imre* megállapította: „Az ítélet szigora nem is olyan egyszerűen megállapítható, mint amilyennek első pillanatra tűnik.”¹ Ebben a tanulmányában Kertész törvénykezésünk – a büntetőítélkezés – szigorát nemzetközi összehasonlításokkal, a börtönnépesség adataiból levont következtetésekkel próbálta megközelíteni, és olyan megállapításokra jutott, hogy

- bírának ritkábban szabnak ki fogva tartással nem együtt járó ítéleteket, és ritkábban függesztenek fel, mint az általa vizsgált európai országokban;
- a rendőrség és az ügyészség Magyarországon jóval kisebb arányban él a megrovással, és kevésbé elterjedt a büntető útról való elterelés lehetősége is, mint Németországban vagy Angliában²; és
- „A súlyosabb bűncselekmények miatt Magyarországon kiszabott büntetések szigora az európai középmezőnyben helyezkedik el.”³

Kertész nem mondja ki ugyan, de mindebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy Magyarországon a büntetőítélkezés egyáltalán nem nevezhető enyhének.

Tanulmányom további részében az ítélezési gyakorlat szigorúságának kérdését először elméletileg próbálom megközelíteni – a rendelkezésre álló szakirodalom keretei között.

Miért nehéz a szigorúság fogalmi megragadása

Véleményem szerint mindenekelőtt azért, mert a szigorúság fogalma normatív nem meghatározott. Ha a modern, digitális technikával keresünk a

* A 2010. november 17-én, az Országos Kriminológiai Intézetben elhangzott előadás szerkesztett változata.

1 Kertész Imre: Törvénykezésünk szigora. *Magyar Jog*, 1994/9., 521. o.

2 A cikk keletkezése óta történhettek ebben változások.

3 Kertész Imre: i. m. 521–523. o.

szigor (és egyben nyelvtani változatai, például szigorú, szigorúbb, szigorúság, szigorítás) szóra a Btk. szövegében (a CompLex Jogtárban lévő, úgynevezett kapcsolódó anyagokkal [kommentár, BH-k, jogegységi határozatok] együtt megjelenő, 2008. október 21-én hatályos verziót tekintettük át), azt tapasztalhatjuk, hogy a szigor egyrészt a jogkövetkezmény valamilyen fokozott voltára (végrehajtási fokozatok), a mérlegelés lehetőségére (Btk. 87. § körében), nagyobb joghátrányra (például 282/A § büntetési tételei a 282. §-hoz képest) utal, vagy nyomatékosító jelzős szerkezetként (törvény teljes szigor, még szigorúbb büntetés) szerepel a szövegben. A szigorúság ellenkezőjéből, az enyheségből sem nagyon tudunk a *contrario* fogalmilag általánosítani, mert az enyhesség a CompLex Jogtár Bíróági Határozataiban leginkább mint kirívóan vagy törvénysértően enyhe büntetések kifogásaiban jelentkezik (vagy a beszámítási képesség enyhe fokú korlátozottságánál). A szigorúság fogalmához tehát a normatív támpont meglehetősen kevés. Már az 1945 előtti jogtudomány sem a szigorúságot hiányolta, hanem az enyhéséget nehezményezte⁴, ami érthető, hiszen a szigorúság elvárása könnyen átcúsíthat a szigorúság ösztönzésébe. Ez azért problémás, mert normál esetben értelmezhetetlen azt mondani a bírónak, hogy legyen szigorúbb, hiszen az ítélkező épp annyira szigorú, amennyire a jogszabályok lehetővé teszik és az elítélt – megítélése szerint – rászolgált. Márpedig azt várni a bírótól, hogy forduljon szembe saját szakmai meggyőződésével, nemcsak nonszensz, de jogellenes is. Az esetleges bírói tévedések kiküszöbölésére jöttek létre a jogorvoslati fórumok, illetve az ügyészség beavatkozási lehetőségei. (Ennek ellenére persze a gyakorlatban lehetségesek téves, illetve megalapozatlan ítéletek – enyhébbek vagy szigorúbbak –, csak a jogerős ítéletek a *res iudicata* jellegük miatt gyakorlatilag igen nehezen vonhatók kétségbe.)

A szigorúság fogalmának megragadása azért is nehézségekbe ütközik, mert nehezen választható el a büntetőjogi büntetés és az ítélkezés fogalmaitól. Ellentétben a szigorúság kérdéseivel, a büntetés szakirodalma óriási, fogalma jól kidolgozott, e helyütt részletes bemutatást nem igényel.

Azért választható el nehezen ezektől, mert a szigorúság beépül a büntetőítélkezésbe, a büntetésbe, azt mondhamánk, hogy nincs (büntetőjogi) büntetés szigorúság nélkül. Lehetséges viszont a szigorúság büntetés nélkül, mint amilyen például az atyai szigor (erély, határozottság, következetesség), munkahelyi szigor (bürokratikus előírások betartása), pénzügyi, költségvetési szigor

⁴ Angyal Pál – Rácz György (szerk.): A büntetés kiszabása bírói gyakorlatunkban. Attila Nyomda Részvénytársaság, Budapest, 1937, 27–28. o.

gor (számveteli fegyelem), vagy a szociálpolitikai szigor, amely azt fejezi ki, hogy többet adok-e, vagy kevesebbet, illetve kedvezőbb feltételekkel adok-e. Még a civiljog területéről ismert kógenca sem azonos a büntetőjogi szigorúsággal, mert a feltétlenül alkalmazandóság, illetve eltérést nem megengedőség nem igazán jelent érdeksérelmet, pláne nem joghátrányt. A továbbiakban büntetésen a büntetőjogi büntetést és jogkövetkezményeket, szigorúságon a büntetőítélkezéshez kapcsolódó szigorúságot értem. Ha megkíséreljük a büntetés és a szigorúság elhatárolását, akkor azt mindenképp a cél, a jelleg és a tartalom tekintetében látjuk megragadhatónak (1. számú táblázat).

1. számú táblázat
A büntetés és a szigorúság főbb elhatárolási szempontjai

Megnevezés	Büntetés	Szigorúság
Cél	prevenció	nyomatékosítás
Jelleg	elvonás	malum
Tartalom	joghátrány	érdeksérelm

A büntetés mindamellett több mint a szigorúság, hiszen kötődik hozzá egy eljárás, ami, mint a kriminológia feltárta, önmagában is büntetésszámba megy. Közös bennük egyúttal, hogy cselekményre és elkövetőre irányulnak, és kapcsolódik hozzájuk egy mennyiségi entitás, ami jelentősen megkönnyíti a szigorúság mérhetőségét. Az érdeksérelmre azért helyeződik hangsúly a szigorúság tartalmi kérdéseinél, mert a büntetőítélkezésnek vannak olyan jogkövetkezményei, amelyek dogmatikailag nem számítanak büntetésnek (például megrovás, vagyonekobzás, pártfogó felügyelet), mégis jelentős hátrányokkal járhatnak az érintett számára.

Végül a szigorúság fogalma azért is nehezen meghatározható, mert a büntetés konkrét, ami az egyes szankciófajtákban megragadható, a szigorúság viszont elvont, a büntetés által létezik. A malum is absztrakció, ami az okozott rossz esszenciáját fejezi ki, és az, hogy a szigorúság jellegeként tételezzük a malumot, azzal jár, hogy a büntetőítélkezésnek akkor is van egyfajta megtorló jellege, ha a történeti fejlődés a prevenciót hozta előtérbe a büntetőítélkezésben.

Ha ezek után megkíséreljük a szigorúságot definiálni, akkor azt mondhatjuk, hogy az a büntető jogkövetkezménynek, elsősorban a büntetésnek, annak típusának és mértékének a vádlott számára érdeksértő módon és mértékben történő meghatározása, illetve alkalmazása. A szigorúság tehát az ítélkezés, ezen belül a büntetéskiszabás része, ennek egy immanens momentuma, de

mivel tételesjogilag nem szabályozott, és direkt módon a bírói gyakorlatban sem kifejtett, a büntetés elvont megjelenése. Mivel manifeszt módon nem fejeződik ki, annak az érdeksérelemnek az absztrakciójával ragadható meg, amit a bíró a büntetés kiszabásával, a jogkövetkezmény meghatározásával a vádlottnak okoz.

A szigorúság jellemzői, típusai, az egyes típusok meghatározása

A szigorúságot csoportosíthatjuk formailag és tartalmilag. Formailag a szigorúságot a szerint osztályozhatjuk, hogy az kitől ered, és hol alkalmazzák. Így felmerülhet mindenekelőtt a jogalkotó részéről az anyagi jogban a büntetés-fajták és ezek mértékének meghatározásánál, valamint az általános részben, például az enyhítés lehetőségeinek meghatározásánál is; az eljárási jogban, például a személyi szabadság korlátozása kapcsán, és a büntetés-végrehajtási jogban is, például az egyes végrehajtási fokozatok meghatározásakor. E jogalkotói szigorúság mellett beszélhetünk a jogalkalmazó (e tanulmány szempontjából a bíró) részéről felmerülő szigorúságról is, mindazokon a pontokon, ahol mérlegelésre van lehetősége. Tágabb értelemben azonban nemcsak az ítékezésben érvényesülhet szigorúság, hanem érdeksértően értékelhetnek az eljárás más szereplői is tényeket és körülményeket az elkövető (gyanúsított, terhelt) hátrányára – *Rendeki* például használja is egy helyen a bűnüldözés szigorodása kifejezést⁵. A tanulmányban a továbbiakban a bírói szigorúság kérdéseire igyekszem koncentrálni.

A szigorúságot tartalmilag az érdeksérelem nagysága, típusa és jellege jellemzi, ami ennél fogva lehet kisebb vagy nagyobb, tipikus és kevésbé gyakori, rendes és rendkívüli, normál és különleges. Annál nagyobb az érdeksérelem, minél inkább tartósabban, lassabban, fizikailag gyötörő, életminőséget rontó, nehezítő hatással jár a vádlott számára, főleg ha mindezek halmozottan érvényesülnek. Azt, hogy mi és mennyire érdeksértő, a gyakorlatban nem mindig könnyű eldönteni, változik a történelem folyamán, alakítják az ismeretek és az értékek. Napjainkban például a foglalkozástól eltiltás érdeksértőbb lehet az abból élő számára, mint akinek más megélhetési lehetősége is van, és a járművezetéstől eltiltás súlyosabb joghátrány lehet annak, aki napi rendszerességgel vezet.

⁵ Rendeki Sándor: A büntetés kiszabása. Enyhítő és súlyosító körülmények. KJK, Budapest, 1976, 81. o.

Történelmi távlatokból nézve a szigorúság jelentős változásokon ment át. A rendi, premodern társadalmak büntetéskiszabási rendszerei szétagoltsággal, önkényességgel, differenciálatlansággal jellemezhetők, ahol a megtorló szemlélet érvényesül elsősorban, ad hoc és ideológiai szempontok dominálnak, a bíró szigorát pedig elsősorban a szokások és a tekintélytisztelő, a többség elvárásai befolyásolják, nem pedig az arányosság és a garanciális elvi megfontolások. A polgári fejlődés a modern társadalomban kiegyensúlyozott ítélkezési rendszereket hozott létre, amelyek egy ideális modell szerint egy-egy szakmai alapon álló objektivitásra törekuszenek, igazodnak a cselekmény súlyosságához és az elkövető veszélyességéhez. A bíró számára a törvények mérlegelési lehetőséget adnak, szakítva a premodern gyakorlattal, garanciális elemeket építenek be a büntetéskiszabási folyamatba az esetleges tévedések és visszaélések ellen, a kodifikáltság révén megteremtik a megismerhetőséget és a kiszámíthatóságot.

A szigorúságban az érdeksérelem tagadhatatlanul összefonódik egy mennyiségi entitással, és ez a mennyiségi elem az, amelyik a külső, főképp laikus szemlélő számára olyan nehézé teszi az ítélkezés megértését. A kívülálló számára ugyanis az ítélet akkor szigorú, ha „eléggő malum”, akkor enyhe, ha „nem kapott eleget”, és esetleg túl szigorú, ha „többet kapott, mint amennyit érdemelt”. A több, a kevesebb és a megfelelő kimondása egy mérlegelési folyamat következménye – ezt a mérlegelést a büntetőítélkezésben tanult, szakvizsgázott, szakmailag felkészült bírúk végzik el, fellebbezés esetén több szinten is, és az eljárás rendszere lehetővé teszi az ítélet későbbi korrekcióit. Míg a kívülálló az ítélet eredményét, az ebben rejlő szigor egy elképzelt mennyiséghez viszonyítja, a szakavatott bíró viszont egy összetett, bonyolult értékelő tevékenységet végez, számos körülményt mérlegelve. A mérlegelésnek megfelelően rajzolódik ki a szigorúság két nagy típusa, a normál és a különleges szigorúság (2. számú táblázat).

2. számú táblázat
A szigorúság jellege, típusai és főbb jellemzői

Jelleg	Főbb jellemzők	Típusok
Normál szigorúság	korrekt, arányos, differenciált, bűnösségnek és tárgyi súlynak megfelelő	rendes
		fokozott
		kiemelt
		rendkívüli
Különleges szigorúság	szélsőséges, prekonceptiónális, önkényes, szubjektív	extrém
		kivételes
		abszurd

A normál szigorúság az ideális modellünk szerint korrekt, azaz a büntetőjogon kívüli tényezőket nem vesz figyelembe az érdeksérelem meghatározásánál. A normál szigorúság reaktív jelleggel lép fel a bűncselekményekkel és elkövetőkkel szemben, követni igyekszik azokat, igazságosságra törekszik, azaz nem akar túlmutatni az ügy jelentőségén, és garanciákra törekszik az esetleges jogalkalmazói tévedésekkel vagy visszaélésekkel szemben, a különleges szigorúság esetében azonban van valami prekonceptcionális vagy akár teleologikus jelleg, amely elősegíti a szubjektivizmus térnyerését. Míg a normál szigorúság célja a büntetőtudományok szakmai felhasználásával a megsértett jogrend helyreállítása, a bűncselekménnyel elért előny(ök) elvonása, kiegyensúlyozása, arányos büntetés megállapítása, ezzel a társadalom védelme, a generális és a speciális prevenció, a különleges szigorúsághoz politikai célok, hatalmi törekvések, állambiztonsági, vallási-ideológiai megfontolások vagy akár katonai hatalomátvitel kapcsolódik⁶. A különleges szigorúság a kiegyensúlyozatlan ítélkezés, a hatalmi, politikai szempontokkal terhelt büntetéskiszabás jellemzője, az átideologizált, labilis, anomikus társadalmak és társadalmi helyzetek velejárója, a válságok és válságtünetek büntetőjogi kezelésének eszköze. A normál szigorúsággal szemben az abszolút karakter felé tolódik: a mérlegelési lehetőség szűkre szabott, nem törekszik arányosságra, és nem differenciál kellően, a garanciák súlya csökken, ennek következménye, hogy az alkalmazott joghátránnyal okozott érdeksérelem kivétel vagy abszurd alkalmazás nélkül is meghaladja a rendes szigorúság mértékét. A különleges szigorúság elsődleges lényege, hogy a vádlott személyiségének, illetve cselekményének megítélése az adott társadalomra jellemző (relatív) szigorúsági skálán az indokoltnál, szokásosnál feljebb tolódik, azaz szigorúbb ítéletet kap, mint amelyet az alanyi és tárgyi oldal kiegyensúlyozott mérlegelésnek alapján kapna: a kiszabott joghátrány súlyosabb, a keletkezett érdeksérelem jelentősebb, mint amekkora a vádban foglalt társadalmi veszélyesség „normál” körülmények között indokolna. Egy adott ítélkezési rendszerben viszont létezhet egymás mellett a normál és a különleges szigorúság is (például arányos megítélés a „tolvajoknak”, extrém elbírálás a „politikaiaknak”⁷. Ezzel összefüggésben általános az a szigorúság, ami az esetek túlnyomó többségében, különös, ami csak egyes esetekben érvényesül, de a szí-

6 A büntetési célokról részletesen lásd Mészáros Ádám: A büntetés céljának alapkérdései. Rendészeti Szemle, 2009/3.

7 Alekszandr Szolzsenyicin: A GULAG szigetvilág 1918–1956, I–II. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993

gorúság típusának megállapításához egyes esetek ismerete nem elegendő, az ítélkezési gyakorlat részletesebb vizsgálata szükséges.

A normál szigorúság típusait a cselekményi és az elkövetői oldal mérlegelése alapján határozhatjuk meg.

3. számú táblázat

A normál szigorúság típusai a cselekményi és elkövetői oldal tényezőinek jelentősége szerint

cselekmény	elkövető	
	nem veszélyes	veszélyes
nem veszélyes	rendes	fokozott
veszélyes	fokozott	kiemelt, rendkívüli

A kriminálstatistikából ismert cselekményi és elkövetői oldal, véleményem szerint, lényegében egybeesik a bűncselekménytani tárgyi és alanyi oldallal. A leegyszerűsített modellünk szerint a rendes szigorúság tehát a „nem veszélyes” (nem visszaeső) elkövetők enyhébb cselekményeinek a megítélése, ez lényegében a viszonylag kis tárgyi súlyú cselekmények elbírálása, amikor a cselekményhez nem társul minősítő körülmény, a vádlott büntetlen előéletű, a sértett jogi tárgy nem kiemelkedően védendő, a tényállás egyszerű, súlyosbító körülmények nem merülnek fel. Ha a tárgyi vagy az alanyi oldalon súlyosbító körülmények jelentkeznek, illetve a tényállás minősítő körülmények megállapításával jár, vagy az elkövető valamelyik visszaeső kategóriába tartozik, akkor a szigorúság ennek megfelelően fokozott érdeksérelmet fog okozni. Ha alanyi és tárgyi oldalon egyaránt minősítő, súlyosbító körülményeket talál az ítélkező, a vádlott pedig különös vagy többszörös visszaeső, akkor a bíró a lehetőségeit teljességgel kihasználva kiemelt szigorot is alkalmazhat, a törvényi maximum elérése esetén ez a szigor rendkívüli. A mai magyar jogalkalmazásban a tíz év vagy hosszabb végrehajtandó szabadságvesztés jelenthetné a kiemelt szigor kezdetét. A rendkívüli szigor ez esetben az életfogytiglan jelentené, korábban pedig ezt a halálbüntetés jelentette. (Az alanyi és a tárgyi oldalt itt és a továbbiakban tágan értelmezem, tárgyi oldalhoz sorolva a cselekménnyel összefüggő valamennyi mérlegelt elemet, valamint a jogi tárgyat is, míg az alanyihoz az elkövetővel összefüggésbe hozható tényezőket, mint a bűnösség, vagy a tettesség-részesség kérdéseit is⁸. Ezzel, véleményem szerint, nem áll ellentétben, hogy a kriminálstatistika vi-

⁸ Békés Imre – Földvári József – Gáspár Gyula – Tokaji Géza: Magyar büntetőjog. Általános Rész. BM Könyvkiadó, Budapest, 1980, 109., 138., 148. o.

szont a bűncselekménnytani tárgyi és alanyi oldal helyett cselekményi és elkövetői oldalon vizsgálódik).

A normál szigorúság típusai relatív jellegűek, a határok köztük nem élesek. A mennyiségi elem úgy jelentkezik, hogy a normál szigorúság típusai egy erősségi skálán kifejezhető mértéket is kifejeznek, amennyiben a rendestől a rendkívüliig terjedő skála tipikusan szigorúbb ítéletet, tehát súlyosabb joghátrányt, erőteljesebb érdeksérelmet is jelent. Időszakonként, társadalmanként más-más büntetésben fejeződhet ki a rendes szigorúság is, és az egyes típusokon belül is fokozatai vannak a szigorúságnak például szándékoság–gondatlanság szerint. Az egyes típusokat nem egyszerűen egy elképzelt szigorúsági sorrend szerint, hanem a cselekményi és az elkövetői oldal összefüggései szerint próbáltam kialakítani. Ebből következően az egyes típusokba tartozó egyes vádlottak nem feltétlenül ugyanolyan súlyú ítéletet kapnak, mivel az egyedi esetek a számos eltérő mérlegelési szempont következtében eltérő joghátrányban részesülhetnek, sőt mivel élesen nem határolhatók el egymástól, az eltérő típusok is hozhatnak hasonló büntetőítéletet. A normál szigorúság kategóriáján belül azonban a rendes szigorúság általában gyakoribb és kisebb súlyú érdeksérelmet jelent, mint a fokozott, és ez érvényesül a fokozott és a kiemelt viszonyára is, tehát ahogy növekszik a szigorúság súlya a rendestől a rendkívüliig, úgy csökken a nagyobb érdeksérelmellel járó büntetések száma is. A rendestől a rendkívüliig terjedő skála tehát egy gyakorisági rangsort is kifejez, amennyiben a rendkívüli szigor alkalmazására csak viszonylag ritkán kerül sor, a rendesre pedig a leggyakrabban. Ez azonban a bűnözés adott struktúrájával is összefüggést mutat⁹.

A különleges szigorúság típusait is a cselekményi és az elkövetői oldal mérlegelése szerint határozhatjuk meg, csak itt éppen egyik vagy mindkét oldal hiánya, illetve a mérlegelés tudatos korlátozásának mértéke szerint. Az extrém szigorúság átmenet a normál és a különleges szigorúság között, és ezen nem feltétlenül a kiszabott joghátrány maximum felé irányuló voltát értjük, hanem egy olyan súlyosan érdeksértő joghátrányt, amely az alanyi és tárgyi oldal körülményeihez, az elkövető társadalomra veszélyességéhez, a bűnösség fokához, a cselekmény tárgyi súlyához nem igazodik következetesen. Ez történik például koncepciók perek idején, illetve azokban az esetekben, amikor – elsősorban politikai-ideológiai hatásokra – a cselekmény vagy az elkövető megítélése nem elfogulatlanul, nem pusztán jogi, szakmai szempontok szerint történik. Ilyen lehet valamilyen cselekményi vagy elkövetői

⁹ Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések. KJK, Budapest, 1984, 278. o.

csoportra vonatkozó tudatos diszkrimináció, a leszámolási jelleg, vagy a kiszámíthatatlan, instabil elemek feldúsulása az ítélkezésben. Ezek kimutatása a gyakorlatban igen nehéz lehet, az elhatárolás inkább csak egy elméleti modell keretei között tehető meg. A drákói szigor, a véres törvények, a három csapás jellegzetes megnyilvánulásai ennek a szigorúságnak. Ebből érzékelhető, hogy az extrém szigorúság gyakran jogalkotói jellegű: a jogot alkalmazó független bírónak, ha úgy látja, hogy súlyos joghátrány kiszabására van szükség, lehetősége van a normál szigorúság keretein belül is ezt megtenni, a szakmai elvekre figyelemmel, az arányosság keretei közt, elfogulatlanul. A jogalkotó az, aki például cselekményi és/vagy elkövetői csoportokat kiemelhet a normál szigorúság keretei közül, és ezt aligha teszi politikai, hatalmi érdekek nélkül, a különleges szigorúság tehát általában túlmutat a jogrendszer szakmai szervezetének keretein.

A rendkívüli szigorúság tehát úgy tartozik normál kategóriába, hogy egy kiemelkedően veszélyes elkövető társadalomra rendkívül veszélyes cselekményt követ el, amely konjunktív feltételként jelentkezik, és ezért természetes módon a törvényi maximumot közelítő vagy azt elérő büntetést kap. Ezzel szemben viszont az extrém szigorúság azért különleges jellegű, mert a cselekmény és/vagy az elkövető ontológiai társadalomra veszélyessége feltűnően kisebb, mint a kiszabott büntetés által okozott érdeksérelem, ezért ez a szigorúságtípus tehát nem is feltétlenül igényli, hogy a büntetés elérje vagy megközelítse a törvényi maximumot. Hogy mi a feltűnően kisebb, annak megállapítása szintén a gyakorlat elemzése által lehetséges.

Az extrém szigorúságot az határolja el a kivételestől, hogy utóbbi a rendkívüli állapotok, háborús helyzetek, a forradalmak, a katonai megszállás, a statárium megoldása, kedvelt vagy csak gyakori eszköze, ezért általában meghatározott történelmi időszakokhoz, különbíráóságokhoz, vagy különleges felhatalmazású bíróságokhoz kötődik¹⁰. Ennélfogva kifejezetten célozza az aránytalanságot, gyakran a törvényi maximumot elérő vagy megközelítő szigorúságot, illetve az ítélettel elérni kívánt fizikai megsemmisítést. Jellemzője, hogy – noha az ítélkezés a rendes bíróságok keretei között is történhet – a politikai oldal kimutatható befolyása miatt az ítélkező legitimitása utóbb kétségessé válhat. A kivételes szigorúság lehet generális, ha bárkivel szemben megnyilvánulhat, és lehet speciális, ebben az esetben a kivételes szigorúság alanyainak a köre valamilyen módon meghatározott. Az abszurd szigorúsággal szemben itt

10 Tóth Árpád: A kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc. létrejöttének előzményei 1868-tól a századfordulóig. *Acta Juridica et Politica*, Szeged, Tomus XI., fasc. 6., 1964, 23., 25. o.; Csapó Csaba: Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A „betyárvilág” felszámolása. *Pro Pannonia*, Pécs, 2007

volt cselekmény: a lázadást kitervelték, az összeesküvést megszervezték, a merényletet végrehajtották, csak az ítélkezésnek az elrettentő, megtorló szándékából eredően ebben az esetben nem célja a felelősség körületekintő megállapítása, illetve az elkövetők kilétének és szerepének pontos tisztázása, ezért az alanyi oldal büntetőjogi értelemben hiányozhat, tehát olyan személyt is elítélhetnek (például túszoikat), aki a cselekményt el sem követte.

A különleges kategórián belül a harmadik típus az abszurd szigorúság, amelyet az különböztet meg a kivételes szigorúságtól, hogy hiányzik a büntetés kiszabásához szükséges tárgyi oldal, azaz általában nincs is cselekmény, ezért valójában elkövető sem lehet. Idetartozik a koncepciók perek és a boszorkányüldözés ítélkezésének szigorúsága. Az ördöggel senki sem paráználkodott, a betegséget nem varázslat okozta, az aszályt sem a boszorkány idézte elő, és a boszorkányszombaton is csak az inkvizítorok kízással kicsikart vallomásaiban lehetett ott bárki. Ugyanígy nem történt szabotázs, nem volt árulás, a tömeges éhhalál és a gazdasági összeomlás sem a kémkedés és az osztályellenség kártevése, hanem a javak erőszakos begyűjtése és a kinevezett politikai komisszárok ostobaságai okozták. Mégis véres szigorral ítélnék el embereket lehetetlen és meg nem történt cselekmények miatt, ehhez a tárgyi oldal elemeit fikciókkal pótolják, a kedvezőtlen természeti és összetett társadalmi jelenségek antropomorfizációja, személyekre való átruházása történik, hogy egy erőszakos, autoriter és gátlástalan politikai elit ne legyen kénytelen nyilvánosan beismerni a tudatlanságát, tehetetlenségét és hatalomvágyát. Ezért az abszurd szigorúság valójában nem is tisztán büntetőjogi kérdés, bár gyakran a büntetőjog-alkalmazás intézményrendszerét használják föl az elérni kívánt célok, illetve ezek leplezésének érdekében, többnyire generális jelleggel, tehát ezeknek bárki áldozatul eshet. Ezek a célok nem büntetőjogi, hanem politikai jellegűek, mint például egy hatalom erődemonstrációja, leszámolás, vagy anyagi javak megszerzése, illetve ezek közül többnek az összekapcsolódása.

A holokauszt, Katyń, Abu Ghraib vagy Guantánamo ezzel szemben legfeljebb csak alakilag tekinthető az abszurd szigorúság megnyilvánulásának, hiszen ezekben az esetekben az üldözés, a fogva tartás nem az igazságszolgáltatás törvényes rendszeréhez, főképp nem a rendes büntetőbíróságok tevékenységéhez kapcsolódik, hiszen többnyire ítélet sincs. A faji, etnikai, ideológiai alapon, háborús események, lázongások során elkövetett tömeges, drasztikus kegyetlenség, pogromok, a mindenféle szabadcsapatok által végrehajtott, vagy paramilitáris szervezetekhez „kiszervezett” állatias rendtevések valójában az államhatalom, illetve annak helyi birtokosai által elkö-

vethető bűncselekményekhez, a politikai terrorhoz, a félkatonai hadműveletek kíméletlen erőszakosságához kapcsolódnak, nem (vagy legalábbis nem közvetlenül) a büntetőítélkezés szigorúságához.

Nem a cselekményi és az elkövetői oldal mérlegelése, hanem az ítélező felhatalmazása alapján különböztethetjük meg az abszolút és a relatív szigorúságot. Előbbi esetében az ítélező felhatalmazása korlátlan mind a követhető eljárás, mind pedig a kimondható ítélet tekintetében. Az ítélezőt nem köti normatív szempont, ezt eljárási szigor is abszolút módon elősegíti a védekezés és a jogorvoslat lehetőségének (gyakorlati) kiiktatásával, tehát az eljárás is olyan, hogy minimális a vádlott esélye az eljárásból való kikerülésre. A vád és az ítékezés gyakorlatilag egy kézben van: a gyanú már elég az elítéléshez, a vád önmagában bizonyíték, ártatlanságának bizonyítási terhe a vádlotton van, (érdemi) jogi segítséget ehhez nem kap. Az abszolút szigorúság történetileg összekapcsolódik megsemmisítési céllal, leginkább a kivételes és az abszurd szigorúság esetében fordulhat elő.

Az abszolút szigor nem azonos az abszolút szigorúsági skálával, ami a történelemben idáig előforduló büntetéseket állítja sorrendbe, a figyelmeztetéstől a megszégyenítésen át a bebörtönzésig és a kényszermunkáig, továbbá azon is túl a testcsonkítástól egészen a minősített halálbüntetésig. A relatív szigorúsági skála ezzel szemben az adott társadalomra jellemző joghárányokat rendezi sorba az érdeksérelem nagysága szempontjából.

Az abszolút szigorúsági skálán jelentős enyhülés következett be az európai történelem folyamán. Az ítélezés szigorúsága egy szakmai-szocializációs, tágabban egy társadalmi-kulturális tényezők változása által meghatározott folyamatok következménye is, amely különösen az európai jogfejlődésben az abszolút szigorúsági skálát tekintve enyhülést hozott a büntetőítélkezésben a premodern társadalom óta: megszűnt a halálbüntetés, visszaszorult a szabadságvesztés, amelynek alkalmazási körülményei (tehát a büntetés-végrehajtási szigorúság) is lényegesen enyhébbnek mondható a korábbi időszakokhoz képest. Ez a társadalomtörténeti enyhülési folyamat több tényező következménye, amelyek hatására

- növekedett a társadalmi kontroll és a jogbiztonság,
- visszaszorult a nyilvános hatalmi erődemonstráció, az elrettentés igénye,
- enyhültek a bűncselekmények következményei,
- megváltoztak az ítélezéssel kapcsolatos felfogások.

Álláspontom szerint azonban nem lehet az enyhiséget egydimenziós módon, úgy értelmezni, hogy enyhe az az ítélet, amely a relatív skálán a kevésbé szí-

gorú tartományban helyezkedik el, mert ez azt feltételezné, hogy a mérlegelésben nem az alanyi és tárgyi oldal együttes figyelembevétel, hanem egy előre elrendelt mértékhez való igazodásnak kell megfelelni. Így enyhéségnek kellene tartanunk, ha például a vádlott végrehajtandó szabadságvesztés helyett pénzbüntetést kap, noha sem a cselekményi, sem az elkövetői oldal mérlegelése nem igényel szigorúbb büntetést. Ezen az alapon azt is enyhének lehetne tartani, ami az abszolút skálán a minősített halálbüntetést nem éri el, mint ahogy erre néha a halálbüntetés visszaállítása követelőinek megnyilvánulásaiból következtethetünk. Ha az enyhéséget pusztán aszerint ítélnénk meg, hogy a kiszabott joghátrány a szigorúsági skálán hol helyezkedik el, akkor akár arra a logikailag képtelen következtetésre is juthatnánk, hogy még a halálbüntetés is enyhe, hiszen a minősített halálbüntetések a létező legszigorúbb büntetések, és a felmentés a legenyhébb, mivel ez egyáltalán nem jár érdekélemmel. Ez azonban azt a boszorkányüldöző, abszurd logikát feltételezi, hogy minden megvádolt személy voltaképpen bűnös, hiszen akkor enyhe a büntetés, ha valójában szigorúbbat kellene kiszabni; csak a bűnös indokolatlan felmentése tekinthető enyhéségnek, annak el nem ítéltése, aki a vád tárgyává tett cselekményt például el sem követte, nem enyhesség, hanem törvényes és igazságos jogkövetkezmény.

Beszélhetünk-e enyheségről, illetve enyhülésről a magyar büntetőítélkezés kapcsán?

Vizsgáljuk meg a rendelkezésre álló adatokat az enyhesség és a szigorúság szempontjából. Az ítélkezési gyakorlat enyhességére a laikus közvélemény elsősorban a bűncselekmények számának alakulásából következtet, mondván, hogy enyhék az ítéletek, mivel sok bűncselekményt követnek el. A rendelkezésre álló adatok tehát részben a büntügyi statisztika (ENYÜBS) adatai a Legfőbb Ügyészség tájékoztatói alapján¹¹. Ezenkívül vizsgálhatók az úgynevezett bírósági statisztika adatai is, amelyek az OKRI-ban is (engedéllyel) hozzáférhetők. Ez a bírósági statisztika az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) része, ezt az adatgyűjtést a bíróságok végzik a jogerős határozattal befejezett büntetőeljárás vádlottjairól, és a KSH-ban készítik belőlük személyazonosításra alkalmatlan adatbázist. Minden évben két fájl készül, külön a fiatalokról (OSAP 1294) és a felnőttekről (OSAP 1295).

¹¹ Tájékoztató a bűnözésről. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2007

A fájlokban minden személy adata egy rekordban található, az egyes sorokban azoknak a kérdéseknek a kódszámai szerepelnek, amelyeket az OIT szabályzatai szerinti C–D- és Fk-minták tartalmaztak¹². A fiatalkorú- és felnőttkorú-adatállományok a kérdések tekintetében részben eltérők, és 1994 óta nem változtak. A bírósági statisztikai adatok gyűjtéséről és feldolgozásáról szóló 8/2003. OIT szabályzat megváltoztatta ugyan az adatbázis alapjául szolgáló kérdőívet, az úgynevezett C–D-mintát, beillesztve több korszerűsítést szolgáló kérdést is. Noha a szabályzat rendelkezéseit 2005. július 1-jétől kell alkalmazni, az új kérdések megjelenésének a 2007-es adatbázisunkban sincs nyoma.

A bírósági statisztika adatbázisai egy személyhez kötődően több elkövetett bűncselekmény estében csak a legjellemzőbbet tartalmazzák. Valamennyi bűncselekménynek nincs is kódszáma, ez nem is azonos az ENYÜBS kódrendszerével, ezért nem is vethető össze vele. Az összehasonlítást az is korlátozza, hogy sokszor csak összevontan található meg egy-egy bűncselekmény a bírósági statisztika adatbázisában. Ugyanezen okok miatt valamennyi erőszakos bűncselekményt is hiába keresnénk, ezek csak az adatbázisban megtalálhatókból voltak kiválaszthatók. Az adatbázis állapotából következően tehát – beleértve a hiányzó tényeket, hibás kódolásokat, elavult fogalmakat – csak erősen egyszerűsített feltevések és összevonások útján, nagy vonalakban mérhetünk, és kiválasztott mintaévek alapján tendenciákat jelezhetünk az elemzés folyamán.

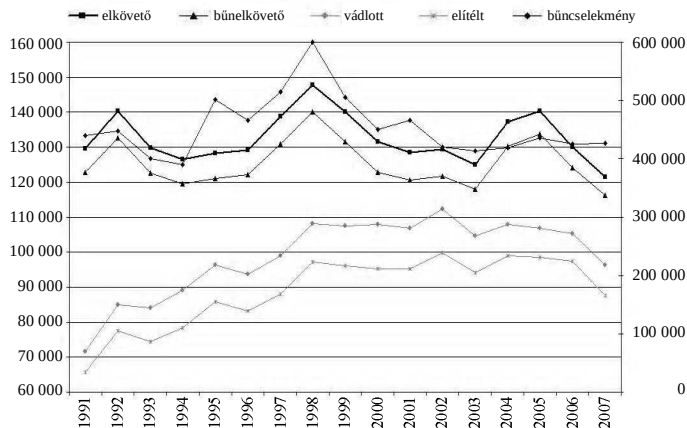
A bűnügyi statisztikából levonhatók-e következtetések a büntetőítélkezés szigorúságára?

A bűnügyi statisztikából megállapítható tendenciák teljesen mások, mint amik a bírósági statisztikából következnek (1. számú ábra).

Az ábrán látható, hogy az ENYÜBS adatainak görbéi jelentősen különböznek a bírósági statisztika görbéitől. Míg az elkövetők és bűnelkövetők adatsorainak görbéi egymással csaknem párhuzamosan, szinte szabályos hullámzást mutatnak, addig a vádlottak és elítéltek egymással szintén lényegében párhuzamos görbéi inkább egy körívvel jellemezhetők. Mindegyiktől eltér a bűncselekmények számának alakulása, amely az időszak kezdetén

¹² Papházi Tibor: A büntetőítélkezés statisztikája. Az ítélkezési gyakorlat és az eljárás elhúzódása a büntetőeljárás bírói szakába került felnőtt korúak esetében. Kriminológiai Közlemények 59. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2001

1. számú ábra
Elkövetők, bűnelkövetők, bűncselekmények, vádlottak és elítéltek számának alakulása
(1991–2007)

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv 2007, KSH, Budapest, 2008, 1.8. tábla;
Tájékoztató a bűnözésről. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2007
A bűncselekmények számának adatai a jobb oldali tengelyen található.

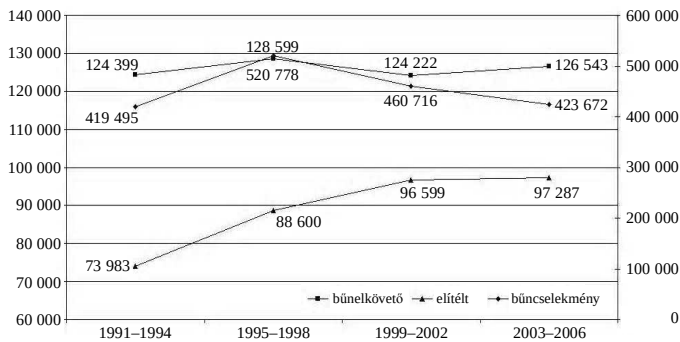
inkább szabálytalanul emelkedik, majd 2002-től alig változó adatokat produkálva csaknem vízszintes egyenest alkotva fut tovább. Az egyes adatsorok négyéves átlagait a 2. számú ábrán vehetjük szemügyre.

Ha megvizsgáljuk az 1. számú ábra adatsorainak korrelációs értékeit, akkor viszonylag kis értékeket kapunk az ENYÜBS és a bírósági statisztika adatsorainak összevetésekor (4. számú táblázat).

4. számú táblázat
Az 1. számú ábra adatsorainak korrelációs értékei

ENYÜBS- adatsorok	a bíróság statisztikai adatsorai	
	vádlott	elítélt
elkövető	0,23	0,26
bűnelkövető	0,22	0,26
bűncselekmény	0,25	0,23

2. számú ábra
**Bűncselekmények, bűnelkövetők és jogerősen elítéltek számának
 négyéves átlagainak alakulása**

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv 2007, KSH, Budapest, 2008, 1.8. tábla. A bűncselekmények számának adatai a jobb oldali tengelyen találhatók.

Teljesen más korrelációs értékeket kapunk, ha az egyes adatgyűjtéseken belül az ENYÜBS és a bírósági statisztika adatainak korrelációját vizsgáljuk. Ebben az esetben a korreláció az elkövetők és bűnelkövetők között 0,994, a bűncselekmények és elkövetők között 0,641, míg a vádlottak és elítéltek között 0,990. Mindez számunkra azt erősíti meg, hogy mivel az ENYÜBS és a bírósági statisztika két külön statisztikai rendszer, az egyikből nem lehet következtetést levonni a másikra. Nem mondható el például, hogy a bíróság nem elég szigorú, mivel sok bűncselekményt követnek el, illetve hogy az enyhé ítéletek növelnék a bűncselekmények számát. Az ENYÜBS adataiból a bíróságok munkájára, annak minőségére, illetve teljesítményére semmilyen érdemi következtetés nem állapítható meg, a két statisztikát előállító szervezet céljai, társadalmi szerepvállalásai és felelőssége nagymértékben különbözik, emiatt statisztikáik sem alkalmasak egymás minősítésére.

Az ENYÜBS rendszerét jól ismerő szakemberek kemény megállapításokat tesznek erről a statisztikai rendszeréről. Déri Pál szerint „...a mai *bűnügyi statisztika elemzésekre és következtetésekre* levonására általában nem alkalmas...”¹³,

¹³ Déri Pál: Statisztika vagy regisztráció a „bűnügyi statisztika”? Budapest, 2008.
www.rendeszet.hu/publikaciok/htm

mivel nem is igazán statisztika, hanem inkább regisztráció, amelynek adatait erősen befolyásolja a latencia (és tegyük hozzá, a halmazatok száma is). Mivel az adatai nem homogének – feltételezésem szerint a szerző ezen az egyes regisztrált cselekmények különböző mértékekben való kifejezhetőségét érti –, emiatt a velük való számolás sem lehet matematikailag megbízható, így elsősorban az adminisztráció méretét, egy adott szerv munkaterhelését mutatja, ráadásul nem is manipulálhatatlanul, „...mivel a bünygyi statisztika volt – mint már említettük – az elmúlt évtizedben, a bünildözés vezetői rátermettségének legfőbb mutatója. Tehát a »jó statisztika« egzisztenciális érdeke volt minden vezetőnek.”¹⁴ A bírósági statisztika is számos hiányosságtól szenved, tudomásunk szerint azonban manipuláltsága még soha nem merült fel.

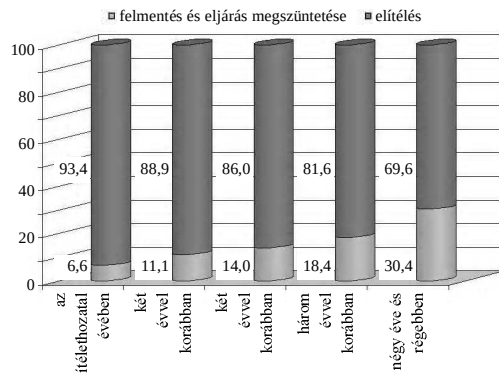
A felmentések alakulásából lehet-e következtetést levonni az ítékezés szigorúságára?

A laikus közvéleményben az a kérdés is felmerülhet, hogy a felmentések is befolyásolhatják a bünccselekmények elkövetését. A 3. számú ábra azonban mutatja a kiválasztott öt év átlaga szerint, hogy az elítélésnek akkor van a legnagyobb valószínűsége, ha az ítélet meghozatalára még abban az évben sor kerül, amikor a vádlott ügyét a bíróságon beiktatták. Minél később kerül sor a jogerős határozat meghozatalára, annál nagyobb valószínűséggel következik be felmentés, vagy kerül sor az eljárás megszüntetésére. Ha a jogerős határozat meghozatalához képest négy éve vagy régebben történt az ügy aktáinak iktatása a bíróságon, akkor már négy és félszer akkora az esélye a felmentésnek és az eljárás megszüntetésének, mintha az iktatásra a határozat meghozatalának évében került volna sor. Korábbi tanulmányomban¹⁵ azonban azt állapítottam meg, hogy a bírósági eljárás elhúzódásának okai, az adatbázisból következően a bonyolultsággal, súlyossággal vannak elsősorban összefüggésben, és ezt még befolyásolja például a részt vevő személyek száma, valamint a bírói ügyszak előtti nyomozati cselekmények eredményessége bírói szempontból. Felmentésre és eljárás megszüntetésére tehát szintén nem enyheségből kerül sor, hanem mert az idő múlásával fokozottan csökken az elítéléshez szükséges jogszerű bizonyítás esélye. A felmentések alakulása tehát nem hozható összefüggésbe a büntetőítélkezés szigorúságával.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Papházi Tibor: i. m.

3. számú ábra
A vádlottak aránya az ügy bírósági beiktatási ideje és az eljárást befejező határozat tartalma szerint (a vizsgált öt év átlagában, %)

Végül feltehető az a kérdés is, hogy vajon lehet-e azért enyhé az ítélezési gyakorlat, mert „sok” a felfüggesztett szabadságvesztésre szóló ítélet.

Önmagában a felfüggesztett szabadságvesztések aránya még időbeli növekedés esetén sem feltétlenül mutatná az ítélezés enyhességét, hiszen lehetséges, hogy eleve nem is volt kellő indoka a végrehajtandó szabadságvesztés kimondásának. De nem is igazán növekszik, mert mint az 5. számú táblázat mutatja, a felfüggesztett szabadságvesztések aránya a vizsgált évek közül az utóbbi háromban gyakorlatilag állandó.

Az ítélezési gyakorlatot akkor lehetne enyhének minősíteni, ha nem az elkövető veszélyessége és a cselekmény súlya befolyásolná elsősorban az ítélet meghozatalát. Ennek a vizsgálatához a bírósági statisztika eredeti adatbázisát át kellett alakítani. Létrehoztunk ezért egy olyan változót, amely az ítélezés szigorúságát tükrözi egy 1-től 6-ig terjedő skálán (úgynevezett szigorúsági skála). Ennek szintjei a következők:

1. figyelmeztetés és fenyegetés (megrovás, felfüggesztett pénzbüntetés, próbára bocsátás, büntetés kiszabásának mellőzése),
2. anyagi (végrehajtandó pénzbüntetés),
3. egyszisztenciális (felfüggesztett szabadságvesztés, közérdekű munka és önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés, fiatalokúaknál javítóintézeti nevelés),

5. számú táblázat

Büntetésekben, intézkedésekben részesülők aránya (%)

Büntetés, intézkedés	1991	1995	1999	2003	2007	Átlag
Két év feletti végrehajtandó szabadságvesztés	3,4	2,4	2,4	3,2	2,6	2,8
Hat hónap–két év végrehajtandó szabadságvesztés	10,9	5,4	6,0	6,6	5,7	6,9
Maximum hathavi végrehajtandó szabadságvesztés	4,5	3,3	3,8	2,4	2,1	3,2
Felfüggesztett szabadságvesztés	14,8	17,0	20,0	20,6	19,6	18,4
Közérdekű munka*	0,4	1,0	2,7	4,1	6,2	2,9
Végrehajtandó pénzbüntetés	41,3	43,1	41,8	40,4	43,2	42,0
Felfüggesztett pénzbüntetés	0,5	0,6	0,6	0,8	0,8	0,7
Önállóan alkalmazott mellékbüntetés	1,5	1,0	0,8	0,9	0,7	1,0
Próbára bocsátás	20,3	22,5	19,6	18,8	18,8	20,0
Büntetés kiszabásának mellőzése	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Megrovás	2,5	3,6	2,4	2,1	0,1	2,1
Elítéltek és megrovásban részesítettek	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* 1991-ben még javító-nevelő, illetve szigorított javító-nevelő munka.

4. maximum hat hónapig tartó, végrehajtandó szabadságvesztés,
5. hat hónaptól két évig terjedő végrehajtandó szabadságvesztés,
6. két évnél hosszabb ideig tartó végrehajtandó szabadságvesztés.

Létrehoztunk emellett egy olyan mérőeszközt, amely a cselekmény súlyát és az elkövető veszélyességét egy változóban (úgynevezett delikvencia-skála) képes megmutatni. Ennek egyik végpontján a legkisebb „delikvenciájú” elítéltek, a vétséget elkövető, de korábban büntetlen egyének, míg másik végpontján a legnagyobb „delikvenciájú” személyek vannak, akiket nemcsak valamilyen súlyos, erőszakos büntetért vontak felelősségre, de (különös és többszörös) visszaesők is. A delikvencia jelentősége, hogy pontosabban értelmezhetővé teszi a szigorúságot, hiszen ha például ugyanolyan delikvenciához ugyanolyan szigorúság társul, akkor nem beszélhetünk sem szigorodásról, sem enyheségről. Az adatoknak a két mérőeszközzel való vizsgálata alapján több megállapítást is tehetünk.

Először is a vizsgált évek adatainak átlagában látható, hogy azok aránya, akik két év feletti végrehajtandó szabadságvesztést kapnak, mindössze 2,6 százalék, viszont akik visszaesőként erőszakos büntetést követnek el, azok

41,4 százalékaival jár el a bíróság ilyen szigorúan. Akiknél viszont a cselekmény súlya és az előéletük a társadalomra való veszélyesség minimumát mutatja, ott a bíróság leggyakrabban anyagi jellegű szigorúsággal él, esetleg figyelemztetéssel (megrovás) vagy fenyegetéssel (például próbára bocsátás) (6. számú táblázat).

6. számú táblázat
A delikvencia hatása a szigorúságra, a vizsgált évek átlagában (%)

Delikvencia	Felmentés, eljárás megszüntetése	Figyelemztetés és fenyegetés	Anyagi	Fegyszancialis	Max. hat hónap végrehajtható	Hat hónap-két év végrehajtható	Két év feletti végrehajtható	Összesen
Felmentés, eljárás megszüntetése*	80,1	19,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Büntetlen vétsége	0,0	32,6	58,6	8,2	0,3	0,3	0,0	100,0
Bűnismételő vétsége, büntetlen büntette	0,0	18,2	43,4	32,4	1,9	3,2	1,0	100,0
Visszaeső vétsége, bűnismételő büntette, büntetlen erőszakos büntette	0,0	12,3	26,4	36,4	8,2	12,6	4,2	100,0
Visszaeső büntette, bűnismételő erőszakos büntette	0,0	3,4	13,8	26,0	9,2	34,2	13,4	100,0
Visszaeső erőszakos büntette	0,0	1,0	7,5	11,7	9,4	29,1	41,4	100,0
Összesen	7,9	21,0	38,6	20,8	2,9	6,2	2,6	100,0

* Tartalmazza a megrovásban részesítetteket is.

Másodsorban az elkövetett tett súlyosságával és az elkövető előéletével párhuzamosan növekszik a büntetőítélet szigorúsága (7. számú táblázat).

A táblázatban szereplő értékek a szigorúsági skála 1-től 6-ig terjedő értékeinek átlagát jelentik valamennyi bűncselekmény tekintetében. Ezt úgy képzelhetjük el, mintha a vádlottak az iskolai osztályzatokhoz hasonlóan kapnának ítéletet: mintha például a bíróság legenyhébb esetben megrovás helyett 1-essel osztályozna, pénzbüntetés helyett 2-est, önállóan alkalmazott mellék-büntetés helyett 3-ast adna; nem hat (vagy 7–24) hónapig tartó szabadságvesztést mondana ki, hanem 4-est (vagy 5-öst), és nem két évnél hosszabb

7. számú táblázat

A delikvenciának megfelelő átlagos szigorúság értékei (fiatalkorú és felnőtt átlaga)

Delikvencia	1991	1995	1999	2003	2007	Átlag
Büntetlen vétsége	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Bűnismétlő vétsége, büntetlen büntette	2,1	2,0	2,1	2,1	2,0	2,1
Visszaeső vétsége, bűnismétlő büntette, büntetlen erőszakos büntette	3,2	2,6	2,7	2,8	2,7	2,8
Visszaeső büntette, bűnismétlő erőszakos büntette	4,5	3,6	3,6	3,6	3,6	3,8
Visszaeső erőszakos büntette	5,2	4,8	5,1	4,6	4,7	4,9
Összesen	2,3	2,1	2,2	2,2	2,1	2,2

idejű, akár életfogytiglani szabadságvesztést, hanem 6-ost. (A felmentésben és eljárásmegszüntetésben részesülők 0 értékűek, a számításokban nem szerepelnek.) A 7. számú táblázat kerekített értékei ennek megfelelően úgy értelmezhetők, hogy a vizsgált öt évben a szigorúság „átlaga” (valamennyi elítélt és mindegyik cselekmény esetében) összességében „kettes”, azaz anyagi jellegű (pénzbüntetés). Büntetlen vétsége esetében ennél kevesebb (1,5), vagyis a figyelmeztetés-fenyegetés és a pénzben ténylegesen kirótt (anyagi) között van, míg a visszaesők erőszakos büntetést sújtó szigorúság átlagban 5-ös, tehát közepes időtartamú (hat hónap és két év közötti) végrehajtandó szabadságvesztés. Az átlagok ez esetben is számos különbséget mosnak el, amelyet az összevonások még fokoznak is. Az, hogy hatos átlag nem szerepel, nem azt jelenti, hogy senki sem kap két évnél hosszabb, végrehajtandó szabadságvesztést, hanem hogy az ebbe a kategóriába tartozók nagyon kevesen vannak. Hasonló, az elkövető veszélyességével és a cselekmény súlyával emelkedően szigorodó ítélkezést mutat, ha csak a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték ítéleteit figyeljük meg, amiket osztályközépsők szerint számítottunk (8. számú táblázat).

Ha a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték átlagos szabadságvesztési időtartamait vizsgáljuk (osztályközépsők szerint számított hónapban), akkor azt látjuk, hogy 1991-hez képest növekedett a kiszabott szabadságvesztések időtartama, a felnőttek esetében jobban (itt életfogytiglanra ítélték is vannak), a két átlag átlaga szerint 17-ről 20 hónapra. Az emelkedés hullámzó, 2007-ben valamelyes csökkenést mutat 2003-hoz képest. A választott években tehát az átlagokból kitűnően következetesen érvényesül, hogy a tett súlyával és az elkövető veszélyességével együtt emelkedik a kiszabott és a végrehajtandó szabadságvesztés hossza, és a végrehajtandóan kiszabott hónapok meglehetősen kis eltérésekkel ingadoznak a választott évek egyes delikvenciakate-

8. számú táblázat
Végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték átlagos szabadságvesztési időtartama,
osztályközépsők szerint számított hónapban

Delikvencia	1991	1995	1999	2003	2007	Átlag
Fiatalkorúak						
Büntetlen vétsége	11,1	6,8	6,8	7,3	6,9	7,8
Bűnismétlő vétsége, büntetlen büntette	14,2	12,9	12,3	11,3	9,8	12,1
Visszaeső vétsége, bűnismétlő büntette, büntetlen erőszakos büntette	18,3	19,5	19,1	20,3	20,9	19,6
Visszaeső büntette, bűnismétlő erőszakos büntette	19,7	21,2	21,4	23,7	20,5	21,3
Visszaeső erőszakos büntette	21,9	33,3	27,7	36,3	18,6	27,5
Összesen	17,5	18,9	18,3	19,8	18,7	18,6
Felnőtt korúak						
Büntetlen vétsége	8,8	7,5	9,9	13,6	13,7	10,7
Bűnismétlő vétsége, büntetlen büntette	14,6	14,1	14,5	16,8	16,9	15,4
Visszaeső vétsége, bűnismétlő büntette, büntetlen erőszakos büntette	12,2	16,3	14,8	19,9	17,8	16,2
Visszaeső büntette, bűnismétlő erőszakos büntette	18,8	18,3	18,3	23,0	23,6	20,4
Visszaeső erőszakos büntette	32,4	35,0	39,0	39,4	36,9	36,5
Összesen	17,0	18,6	17,7	21,8	21,3	19,3

góriáinak átlagai körül (a fiatalkorúak erőszakos büntetteinek kivételével). Megállapíthatjuk, hogy a kiszabott, végrehajtandó szabadságvesztések átlagait emeli a bűncselekmények száma: a felnőtt korúaknál 2003-ban három vagy több bűncselekmény esetében 46 hónap volt az átlagos végrehajtandó szabadságvesztés, 2007-ben 47 hónap (fiatalkorúaknál a halmazatok számának a bevonása – a jóval kisebb esetszámok miatt – nem minden évben ad szignifikáns eredményt). Az adatokból tehát (figyelembe véve az adatbázis lehetőségeit) egy olyan következetes büntetőjog-alkalmazás olvasható ki, amely (a törvényes lehetőségek között) mérlegeli a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazásának szükségességét, és a szigorúsággal, a kiszabott joghátrány érdeksértő jellegével való élelét döntően a cselekmény és az elkövető figyelembevételével alkalmazza úgy, hogy a nagyobb szigorúságot annak szükségességének megfelelően érvényesíti. Emiatt az ítélkezés enyhüléséről önmagában nem sokat mond, hogy 1991-hez képest emelkedett a felfüggesztett szabadságvesztések aránya, hiszen miért kellene végrehajtandó ítéletet hozni, ha ezt sem a cselekmény, sem az elkövető jellegzetességei nem indokolják, a büntetési célok nélkül is elérhetők?

Milyen következtetéseket vonhatunk le az elméleti megfontolásokból és a bírósági statisztika adatainak feldolgozásából?

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy önmagában nem enyhesség, ha az ítélet nem közelíti meg a törvényi maximumot, vagy egy elképzelt mértéket, mivel a szigorúság egy mérlegelés következménye, amely nem törekedhet pusztán mennyiségi szempontok kielégítésére. Ráadásul a legenyhébb jogkövetkezmény is érdeksértő, amelyet egy szakavatott szervezet képviselője hoz meg, ezért jogerőre emelkedett ítélet esetében ez csak igen alapos okkal kérdőjelezhető meg, nemzetközi szinten.

A szigorúság elméleti kérdéseinek vizsgálata továbbá lehetőséget ad arra, hogy

- megvilágíthatók legyenek olyan extremitások, mint a középérték-elv, a három csapás törvénye vagy a tényleges életfogytiglan,
- mérőeszközöket lehessen kidolgozni megfelelő adatok esetében,
- bizonyos problémák, mint például az, hogy a fiatalokat szigorúbban ítélik-e meg a bíróságok, elemezhetővé válnak.

A bírósági statisztika adatbázisainak vizsgálatából, a változók felbontása és átalakítása által, a nagy számok szintjén, mindenekelőtt megállapítható, hogy

- a bírói gyakorlat meglehetősen egységesnek mutatkozik a büntetéskiszabás terén, ezt a politikai törekvések (ez idáig) kevésbé tudták áttörni,
- legnagyobb arányúak a nem szabadságelvonással járó büntetések, ami teljes mértékben megfelel az európai normáknak és a büntetőtudományok domináns álláspontjának,
- a bírói gyakorlat kevésbé preferálja a (viszonylag) rövid tartamú szabadságvesztéseket, ami szintén tudományos megalapozottságú, bár a szakirodalomban olvashatók olyan vélemények, amelyek szerint már megértelműen negatív megítélésű¹⁶,
- a gyakorlatilag hosszú, azaz két évnél hosszabb végrehajtandóra ítélték aránya a legstabilabb az öt év tekintetében, ebből nem tűnik úgy, hogy csökkenne a büntetőbíróság szigorúsági hajlandósága (5. számú táblázat).

Az adatokból megállapítható, hogy ugyanolyan súlyú és veszélyességű cselekményeket és elkövetőket hasonlóan ítél meg a bíróság a vizsgált években,

¹⁶ Kertész Imre: i. m. 525. o.

és egy részletesebb vizsgálatból az is, hogy a kiszabott, végrehajtandó szabadságvesztések átlagait emeli a cselekmény súlya, az elkövető veszélyessége és az elkövetett bűncselekmények száma is. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy Kertész Imre 1994-es következtetései ma is helytállóak. Noha korszerűbb statisztikai rendszerekből finomabb következtetések is kiolvashatók volnának, a jelenlegi bírósági statisztika adataiból meglehetősen következetes büntetőjog-alkalmazás olvasható ki. Az ítélezés enyhesége vagy enyhülése ezek alapján nem értelmezhető, inkább az uniós trendekhez igazodás tükröződik az adatbázisokban. Ezért nem lehetne a büntetőítélkezés terhére róni, hogy

- a büntetéskiszabás konkrét szankciói jelentősen a törvényi maximum alatt maradnak, hiszen a jogalkotó a relatíve határozott szankciórendszerünkben szándékosan széles intervallumot hagy a büntetési tételek alsó és felső határai között, éppen azért, hogy az ítélezőnek módja legyen az egyéniesítés során a legmegfelelőbb büntetés meghozatalára;
- nem lehetne kifogásolni, hogy a középérték alkalmazása a büntetéskiszabás során nem tekinthető tipikusnak, ha nyilvánvaló, hogy a középértékelv hibás¹⁷, és már a háború előtt is anomáliákat okozott az ítékezésben¹⁸;
- nem lehetne kiragadott példák alapján az ítélezési gyakorlat enyhességével inszINUÁlni anélkül, hogy tisztázva lenne a bűnözés szerkezetének változása, és ezzel összefüggésben az ítélezési gyakorlat alakulása, amelyek alapján enyheségről nem is beszélhetünk;
- a vádlottak cselekményeinek tárgyi súlya és a személyük veszélyességének ismerete nélkül a felfüggesztéseket sem lehetne sokallni, hiszen a „társadalom érzülete” erre semmiféle szakmai alapot nem adhat.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a bűnözéssel kapcsolatos problémák megoldását alapvetően nem a szigorúság hiányában kell keresni, hanem a szociális és oktatási problémák megoldásában, a családok létbiztonságának megteremtésében, a bűnmegelőzés korszerű rendszerének kidolgozásában. A társadalom kriminalitásával kapcsolatban az ítélezés szigorúságát középpontba állítani azért is disszonáns, mert társadalomtörténeti léptékben a szigor, épp a polgári fejlődés velejárójaként, a polgári társadalom kialakulásának értékeként és vívmányaként lényegesen enyhült az elmúlt évszázadokban.

¹⁷ Kertész Imre: A büntetés hozama és ára. Belügyi Szemle, 2003/1.; Györgyi Kálmán: i. m.; Rendeki Sándor: i. m.; Földvári József: A büntetés tana. KJK, Budapest, 1970

¹⁸ Eisner Manó: A súlyosbító és enyhítő körülmények és a büntetés kiszabása. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1932

IRODALOM

- Angyal Pál – Rácz György (szerk.):** A büntetés kiszabása bírói gyakorlatunkban. Attila Nyomda Részvénytársaság, Budapest, 1937
- Beke-Martos Judit:** Three Strikes Law. A háromcsapás törvénye Amerikában. *Rendészeti Szemle*, 2009/9.
- Békés Imre – Földvári József – Gáspár Gyula – Tokaji Géza:** Magyar büntetőjog. Általános Rész. BM Könyvkiadó, Budapest, 1980
- Csapó Csaba:** Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A „betyárvilág” felszámolása. Pro Pannonia, Pécs, 2007
- Déri Pál:** Statisztika vagy regisztráció a „bűnügyi statisztika”? Budapest, 2008. www.rendeszet.hu/publikaciok/htm
- Eisner Manó:** A súlyosbító és enyhítő körülmények és a büntetés kiszabása. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1932
- Földvári József:** A büntetés tana. KJK, Budapest, 1970
- Györgyi Kálmán:** Büntetések és intézkedések. KJK, Budapest, 1984
- Kabódi Csaba – Mezey Barna – Lőrincz József:** A büntetőtan elméleti és történeti alapja. Kézirat, 2003. www.jegyzetportal.hu
- Kertész Imre:** Törvénykezésünk szigora. *Magyar Jog*, 1994/9.
- Kertész Imre:** A büntetés hozama és ára. *Belügyi Szemle*, 2003/1.
- Mészáros Ádám:** A büntetés céljának alapkérdései. *Rendészeti Szemle*, 2009/3.
- Papházi Tibor:** A büntetőítélkezés statisztikája. Az ítélkezési gyakorlat és az eljárás elhúzódása a büntetőeljárás bírói szakába került felnőtt korúak esetében. Kriminológiai Közlemények 59. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2001
- Papházi Tibor:** A büntetőítélkezés szigorúsága I. *Társadalomkutatás*, 2010/3.
- Papházi Tibor:** A büntetőítélkezés szigorúsága II. *Társadalomkutatás*, 2010/4.
- Rendeki Sándor:** A büntetés kiszabása. Enyhítő és súlyosító körülmények. KJK, Budapest, 1976
- Szolcsenyicin, Alekszandr:** A GULAG szigetvilág 1918–1956, I–II. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993
- Tájékoztató a bűnözésről. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2007
- Tóth Árpád:** A kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc. létrejöttének előzményei 1868-tól a századfordulóig. *Acta Juridica et Politica*, Szeged, Tomus XI., fasc. 6., 1964